

stamwoord/werkwoord ש ב ו / B W SCH met de betekenis:

schande/te schande zijn

Het bereik van het Hebreeuwse woord

het werkwoord

Het werkwoord komt het meeste voor in de Qal-vervoeging. Daarnaast komt het vaak voor in de Hiphilvervoeging; deze heeft twee vormen: de eerste vorm heeft de gebruikelijke causatieve betekenis; de tweede ook, maar heeft daarnaast dezelfde betekenis als de Qalvervoeging. Twee keer komt het voor in de Pileelvervoeging, die bij dit type werkwoord de betekenis heeft van de Piëelvervoeging. Tenslotte komt het één keer voor in de Hithpaleelvervoeging, die bij deze werkwoorden de functie heeft van de Hithpaëel.

Wanneer we de artikelen in een aantal lexica en overzien, blijkt dat er twee begrippen naast elkaar worden gebruikt: schaamte en schande¹. Om de volgende redenen dienen we voor de weergave van dit Hebreeuwse woord tussen twee begrippen te kiezen.

1. Er is een (te) groot verschil in betekenis en gebruikswijze in het Nederlands.
2. Het is ons er hier om te doen één Hebreeuws (stam-)woord te verbinden met één bepaald Nederlands begrip.
3. Het is niet verantwoord om deze keuze voor elke tekst afzonderlijk te maken, omdat deze keuze een interpretatie inhoudt en een exegese tot gevolg heeft, die verstrekkende gevolgen kan hebben, zonder dat de redenen daarvoor bespreekbaar worden gemaakt.
4. De keuze zal mede bepaald dienen te worden door de verschillen met Hebreeuwse woorden met vergelijkbare betekenissen - de zogenaamde synoniemen.

Het werkwoord בוש / B W SCH

Het komt in een aantal vervoegingen voor.

De Qal-vervoeging

Hier volgen enkele cruciale teksten t.a.v. een aantal van deze begrippen. We geven een aantal vertalingen, waarbij steeds de verschillende Hebreeuwse woorden vermeld worden. Na elke vers gaan we de context na, om zicht te krijgen op het bereik van deze begrippen.

Ez.16:52

a) Statenvertaling: Draag gij dan ook uw schande(כְּלִמָּתְךָ/KeLiMMáTéK)²,

NBG: idem,

Koster: Draag jij dan ook zelf jouw beschimping,

Buber: Trage nun auch du deine Beschämung,

Baader: Trage auch nun du deine Schande,

Vulg.: Ergo et tu porta confusionem³ tuam,

-
1. In KB wordt voor het Engels steeds het begrip shame en ashame gebruikt. Maar uit meerdere lexica Eng.Ned. blijkt, dat dit woord in het Nederlands met dezelfde twee Nederlandse woorden wordt uitgelegd: schande en schaamte.
 2. In Ez.16:27 wordt dit woord gevolgd door het zelfst.naamwoord זְמָה / ZiMMáH, meestal met 'ontucht' vertaald.
 3. De vertaling met 'confusionem' (= verwarring) is even dubieus als de vertaling met βασανος / basanos (= kwelling of bestraffing) in de LXX.

- b) gij die voor uw zusters geoordeeld hebt,
 c) door uw zonden die gij gruwelijk gemaakt hebt meer dan zij,
 d) zij zijn rechtvaardiger dan gij;

e) en wees gij dan ook beschaamd (בושי/BoeWSCHieJ)

NBG: schaam u dan,

Koster: Jij, word dan ook te schande,

Buber: und nun erröte auch du,

Baader: und auch noch du, schäme dich,

Vulg. ergo et te confundere(zie voetnoot3),

LXX: και συ αισχυνθητι / kai su
 aischunthèti⁴

f) en draagt uw schande (כלמתך / KeliMMáTéK),

(*in de andere vertalingen worden hier dezelfde vertalingen gekozen*)

Ook in Ez.36:32 worden dezelfde twee woorden gebruikt. De eerste context waarin Ezechiël deze woorden gebruikt is die van huwelijksontrouw door de eerste echtgenoot te verlaten en anderen 'achterna te lopen' en zich voor sexueel genot aan hen aan te bieden(Ez.16:23-26), en ook nog tegen betaling(wederzijds! vs 41-slot). De tweede - en eigenlijke- context is die van de ontrouw van Samaria en Jeruzalem, als vertegenwoordigsters van Israël en Juda, tegenover JHWH.

Jes.1:29:

a) Statenvertaling: want zij zullen beschaamd (בושי/BoeWSCH) worden,

NBG: want *gij* zult beschaamd worden,

Koster: Ja, te schande wordt *men*.

Buber: Ja, zuschanden wird man.

Baader: denn sie werden beschämt,

Vulg. confundentur (zie voetnoot 3)

LXX: διότι αισχυνθησονται / dioti

aischunthèsontai (zie voetnoot 4),

b) onderwille van de eiken die gij begeerd hebt;

c) en gij zult schaamrood worden (חפּר / CHáPHàR)

NBG: idem

Koster: en beschaamd worden jullie

Buber: schämen muszt ihr euch

Baader: ihr wedet entwürdigt

Vulg. et erubescetis (=rood worden)

LXX: επισχυνθησαν / epèischuntèsan

d) onderwille van de hoven die gij verkoren hebt.

De context van Jes. 1 is een in alle opzichten verziekte(vs 4) maatschappij, zowel sociaal als godsdienstig(vs 10-17); het 'schandelijke' kleurt des te dieper (rood) in het licht van het 'komende vreedrijk' uit Jes.2.

Jes.54:4

4. Het Grieks woord αισχυνω /aischunoo betekent 'zich schamen' , 'beschaamd worden'.

a) Statenvertaling: vrees niet, want gij zult niet beschaamd (בוש / BoeWSCH) worden

NBG: vrees niet, want gij zult niet beschaamd staan.

Koster: Vrees nooit, want je zult niet te schande worden

Buber: Fürchte dich nimmer, denn du wirst nicht zuschanden

Baader: Nicht fürchte, denn nicht wirst du beschämt

Vulg. Noi timere, quia non confunderis

LXX: μη φοβου οτι κατησχυνθησις /
mè phoboe hoti kèischunthèsis

b) Statenvertaling: en word niet schaamrood (כָּלַם / KálLàM), want gij zult niet te schande (חָפַר / CHáPHàR) worden

NBG: idem

Koster: en voel je nooit beschimpt, want je hoeft je niet te schamen

Buber: schäme dich nimmer, enn du brauchst nicht zu erröten

Baader: und nicht werde zuschanden, denn nicht

{entwürdigst du

Vulg. neque erbuesces; non enim pudebit⁵

LXX: μηδε εντραπηις οτι ωνειδισθης
/ mède entrapèis⁶ hoti ooneidisthè⁷

In de context van Jes.54 gaat het om de opheffing van deze schande en beschaamdheid, waarbij ook de huwelijks- en liefdestaal weer (mee-)klinkt (vs 6 e.v.). De thematiek om Jes.54 heen, is die van Jes.53 over de “knecht (‘heerdienaar’) des Heren” en die van Jes.55 met de grote uitnodiging tot het heil inculsief de ‘vreemdeling’ (Jes.56:3; de בְּנֵי-נֶכָר / BèN-NéKÁR⁸).

Het bereik van het Hebr.werkwoord בוש / B W SCH in de profetische teksten

5. pudor/ pudet is het Latijnse woord voor schaamte / zich schamen.

6. Het Griekse werkwoord εντραπω / entrepoo betekent ‘beschamen’ en ook ‘zich voor iemand schamen’ en kan vandaaruit ook iemand ‘achten’ betekenen; in die actieradius komen we dit woord tegen in Matth.21:37(=Marc.12:6=Lc.20:13); “Ten laatste zond hij zijn zoon tot hen, zeggend: ‘mijn zoon zullen zij ontzien’ “ (= ‘achten’, ‘zich schamen’). In de betekenis van ‘beschamen’ komen we het zelsftandig naamwoord εντροπη / entropè tegen in I Cor.6:5, waar Paulus schrijft n.a.v. de behandeling van alledaagse conflicten door buitenstaanders : “ik zeg het om u te beschamen”; vgl ook I Cor.4:4. In de betekenis van ‘achten’ komen we het werkwoord in het NT verder alleen nog tegen in Hebr. 12:9: “... en wij ontzagen hen(de vadersen)” (Statenvert.)/ “wij zagen tegen hen op”. Verder komt dit woord alleen nog enkele keren in de betekenis van ‘beschamen’ / ‘zich schamen. In de LXX komt dit woord ook in beide betekenissen voor. In Ex.10:3: (St.V.=NBG) “Tot hoelang weigert gij u te verootmoedigen voor mijn aangezicht”; maar hier is het de Griekse vertaling van het Hebreeuwse werkwoord עָנָה / NGáNáH, dat ‘(zich) buigen’ betekent. In Ps.34:26(Hebr.35) volgt het op αισχυνω/aischunoo als vertaling van het Hebr. בוש/BWSCH en is het de vertaling van het Hebr. חָפַר / CHáPHàR.

7. Het Griekse woord ονειδιζω / oneidizoo betekent ‘smaden’, beschimpen.

8. Het Hebr.woord נָכַר / NéKÁR duidt op een ethnisch onbekende vreemde, iemand die direct ‘waar te nemen’ (en met ‘waarnemen’ is het werkwoord נָכַר / NáKàR, dat niet gesplitst behoeft te worden in twee hominiemen, weer te geven) is, die in alle opzichten opvalt. Het duidt op het vreemde, bijna ‘vanzelsprekend’ als vijandig ervarene. Daarnaast staan de begrippen גֵּר / GÉR, dat vooral ‘gast(-vreemdeling)’ betekent, en זָר / ZàR, dat nog het meest correspondeert met het Nederlandse ‘vreemd’, waarvan de kernbetekenis ook doorklinkt in het Engelse ‘from’: iemand die ergens anders vandaan komt, uit een andere familie/clan, uit een andere streek/stamgebied, uit een ander land.

correspondeert met dat in de Psalmen, waar eveneens de verbinding met כָּלָם / KálLàM en חָפַר / CHÁPPhàR (bv Ps.35:4) vaak voorkomt.

Eveneens is het belangrijk, dat het woord בּוֹשׁ/BWSCH in Leviticus *niet* voorkomt en de rest van de Torah slechts in twee, maar wel centrale, teksten: Ex.32:1: Toen het volk zag, dat Mozes *toefde* om van de berg af te dalen; en Gen.2:25: ... maar zij *schaamden zich voor elkander* niet. In elk van beide teksten staat het werkwoord in een vervoegingsvorm die maar nauwelijks voorkomt, resp. de Pileel (anderen Poleel) twee keer en de Hithpaleel één keer. Op de vertaling van dit woord in beide teksten, c.q. de betekenis ervan, komen we nog terug.

We gaan nu de vervoegingsvormen na van het werkwoord.

De Qalvervoeging:

Deze komt veel voor. In de lexica worden, de reeds genoemde, twee betekenissen vermeld: ‘zich schamen’ en ‘te schande worden’⁹.

De Pileelvervoeging:

Qua betekenis komt deze vervoeging, die specifiek is voor werkwoorden, waarvan de middelste medeklinker(radicaal) niet is te verdubbelen, overeen met de Pieelvervoeging. Deze komt behalve in Ex.32:1 alleen nog voor in Ri.5:28: (Statenvertaling) “De moeder van Sisera keek uit het venster, en schreeuwde door de traliën: ‘waarom *vertoeft* zijn wagen te komen?’”. Het antwoord op de vraag weet ze zelf ook: de deernen. Wat insinueert het volk eigenlijk, wanneer het met dit woord uitspreekt, dat Mozes op de Horeb *vertoeft*?

De Hiphilvervoeging:

Deze heeft twee vormen. De eerste is de causatief van ‘te schande worden’: ‘te schande maken’; de tweede de causatief van ‘zich schamen’: ‘zich doen schamen’ en dan ook ‘beschaamd worden’.

De Hithpaleelvervoeging:

Deze komt alleen voor in Gen.2:25. deze vervoeging geeft een werkwoord een reflexieve betekenis: ‘zich’ of ‘elkaar’.

Er zijn enkele van dit stamwoord afgeleide woorden:

Het vrouwelijk zelfstandige naamwoord בּוֹשָׁה / BoeWSCHáH. Het komt vier keer voor:

Ez.7:18 (St.V.,NBG: schaamte; Koster schande; Buber: Schamröte; Baader:

Beschämung; Vulg. confusio; LXX: αἰσχυνή /aischunè);

Ob.10(idem);

Micha 7:10(idem);

Ps89:46:(idem)

In al deze teksten gaat het om iets, waarmee van buitenaf iemand(s aangezicht) wordt bedekt.

Dat geldt ook voor het maar één keer in Hos.10:6 voorkomende parallelwoord בּוֹשָׁה / BášCHáNáH.

Het zelfstandig naamwoord בִּשְׁתָּ / BóSCHèT.

Het wordt meestal met ‘schande’ vertaald (ISa.20:30: “Wist ik(Saul) niet dat

9. Volgens F. Stolz in THAT zijn deze twee betekenissen nauwelijks van elkaar te onderscheiden. Maar dat betekent toch niet, dat wie te schande wordt gemaakt, zich ook altijd dient te schamen, en evenmin, dat iemand die zich schaamt ook altijd te schande wordt gemaakt. M.a.w.: het is wel degelijk belangrijk te onderzoeken van welke betekenis *uitgegaan* wordt in de Hebreeuwse teksten.

gij(Jonathan) kiest voor de zoon van Isai, tot uw eigen schande en tot schande van de naaktheid uwer moeder”. In Ps.69:20: staan de drie reeds genoemde Hebreeuwse worrden achter elkaar: חָרָף / CháRàPH (St.V. hier: ‘versmaadheid’, NBG ‘smaad’; Koster nu: ‘hoon’, Buber: hier ‘Verhönung’, Baader: hier ‘Schmach’), בִּשְׁתָּ / BóSCHèT (schaamte, Koster: schande) en כְּלָמָה / KeLiMMáH (‘schande’, Koster ‘beschimping’) In Hos.9:10 en Jer. 11:13 duidt het woord op een afgod: ‘schandgod’ St.V. en NBG(Buber: ‘schandzeug’; Baader: ‘Beschämungsgötzen’). Het zelfstandig naamwoord מְבוּשִׁים / MeBoeSCHieJM komt alleen voor in Deut.25:11: (Statenvertaling) “... en haar hand uitstrekt en zijn *schaamdelen* aangrijpt”.

Verantwoording van onze vertaling.

Het Hebr.begrip בוש / BoeWSCH heeft een groot bereik, sexueel, sociaal, en religieus. Het betreft gedrag, dat schandelijk is en waar men zich voor schamen moet. Om de opgave uit te voeren, die we aan het begin van ons onderzoek stelden, n.l. het maken van een keuze voor de vertaling c.q. interpretatie van dit woord tussen het Nederlandse ‘schande’ en ‘schaamte’, beginnen we met een vraag aangaande het gebruik van dit woord in teksten die direkt de sexuele omgang betreffen: n.l. dit woord wordt vaak gebruikt bij het oordeel over sexueel wangedrag, maar wordt het ook gebruikt om de geslachtsdelen van man en vrouw aan te duiden? Daarvoor komt alleen het zelfstandig naamwoord מְבוּשִׁים / MeBoeWSCHieJM in aanmerking, dat alleen in Deut.25:11. Dat het in deze tekst om de mannelijke geslachtsdelen gaat, is duidelijk, maar of de verbinding met het begrip ‘schaamte’ dan vanzelfsprekend is, is een heel andere vraag.

Het begrip ‘schaamte’ is als weinig andere begrippen in een taal, volstrekt cultuurhistorisch bepaald. De vertaling van dit Hebr.woord door ‘schaamdelen’ is in *onze* cultuurhistorie vanzelfsprekend, maar dat betekent bepaald niet, dat die vanzelfsprekendheid ook geldt voor de cultuur van het bijbelse Israël en ook niet in de context van TeNaCH - want Tenach en Israëls oude cultuur zijn sterk op elkaar betrokken, maar het tweede is kritisch t.o.v. het eerste, zeker als het gaat om de man-vrouw-verhouding - zie Lev.18:1-5! Doen we de boodschap van TeNaCH recht met de vertaling van ‘geslachtsdelen’ door ‘schaamdelen’ of volgen we precies daarin slechts onze eigen vanzelfsprekendheden.

Hoe groot de rol is die juist deze vanzelfsprekendheid speelt in de vertaling van TeNaCH blijkt in de vertaling van al die passages over sexueel wangedrag in Leviticus. Eén van de centrale hoofdstukken hierover is Lev.18.

In vs 6 lezen we in de Statenvertaling: Niemand zal tot enige nabestaande van zijn vlees naderen om de *schaamte* te ontdekken; idem NBG: typerend voor het Nederlandse taalgebied? Ook in de vertaling in het Zuidafrikaans lezen we ‘die skaamte’¹⁰. Maar Luther en Buber vertalen ‘Blösze’, de JKV ‘nakedness’ en Martin ‘nudité’. Het Hebreeuwse woord dat hier staat is עֶרְוָה / NGàR^cWèH. Uit de lexica blijkt dat de Nederlandse vertalers in goed gezelschap zijn: GB schrijft: “Blösze, daher Scham” en gebruikt in het vervolg alleen dit laatste begrip; KB: Blösse, Schamgegend, nakedness, pudenda(een in het Engels gangbaar geworden Latijns

10. Kaapstad 1950. Groot Nieuws vertaalt ‘schaamte ontdekken’ - veel te scherp - met ‘gemeenschap hebben’ (zeker hier mystificerend, zelfs ethos-bedervend taalgebruik), maar voegt aan het einde nog het begrip ‘schande’ in.

leenwoord, dat in de lexica weliswaar met geslachtsorganen wordt vertaald, maar waarin de betekenis ‘zich schamen’ van het oorspronkelijke Latijnse woord bepaald niet afwezig is). De Vulgata gebruikt in Lev.18 (en in nadere vergelijkbare teksten in Leviticus) consequent een al even tendentius woord n.l. turpido, dat lelijk, schandelijk, onzedelijk betekent, en dat als vertaling het Griekse begrip $\alpha\sigma\chi\eta\mu\sigma\sigma\upsilon\eta$ / aschèmosunè weergeeft, een nevenvorm van $\alpha\iota\sigma\chi\upsilon\tau\omega$ / aischunoo, zich schamen, dat we al eerder tegenkwamen.

Maar de koppeling van dit Hebreeuwse woord עֲרֻה / NGàR^eWèH met het begrip ‘schaamte’ is reeds op grond van de lexica en van veel buitenlandse vertalingen in ieder geval dubieus. Een zorgvuldig onderzoek naar het stamwoord en de verschillende afleidingen maakt duidelijk dat het bij dit woord gaat om ‘naaktheid’¹¹ of ‘bloothed’.

Ook daartussen dienen we te kiezen. Het woord ‘bloot’ hoort in het Nederlands meer thuis in intieme relaties, waar wederzijdse kwetsbaarheid wordt beseft en ontzien; denk ook aan de uitdrukking ‘zich bloot geven’. Het begrip ‘naakt’ wordt, in tegenstelling tot ‘bloot’, gebruikt waar die kwetsbaarheid juist niet wordt ontzien, maar begeerd. Het Hebr.begrip עֲרֻה / NGàR^eWèH funktioneert daar waar kwetsing dreigt of al gerealiseerd wordt. Daarom wordt hier voor vertaling ‘naaktheid’ gekozen.

De context van Lev.18 maakt duidelijk, dat niet degene, wier/wiens naaktheid ont-dekt (letterlijker ; ‘ontmanteld’ wordt van het werkwoord גָּלָה / GálÁH, dat ook met ontbloten, zich openbaren en in ballingschap gaan wordt vertaald, maar in al deze aspecten correspondeert met het Nederlandse ontmantelen¹² : wie iemand ontmantelt, ‘ontnaakt’ haar of hem.) wordt, zich behoeft te schamen, maar wie dat doet.

Met deze uiteenzetting is gedemonstreerd, dat het onze vanzelfsprekendheden zijn die ons er toe brengen om geslachtsorganen met schaamte te verbinden. Maar in TeNaCH hoeft niemand zich voor zijn of haar geslachtsdelen te schamen. De Amoriëten deden dat bepaald ook niet, maar respecteerden elkaars lichamelijke evenmin, integendeel ze gebruikten deze en maakten elkaar te schande, vooral mannen t.o.v. vrouwen. De TeNaCH wijst hier een weg die evenver van een onnodige, schadelijke en veelal valse schaamte¹³ vandaan blijft als van te schande

11. Ons onderzoek hier volledig beschrijven valt buiten de orde van deze woordstudie..

12. Dit op grond van ons onderzoek naar de betekenis van dit stamwoord en al zijn, zo vaak voorkomende, afleidingen.

13. Jaren geleden had ik een pastoraal gesprek met een vrouw, die ervan overtuigd was, dat één van de tien geboden luidde: “gij zult geen valse schaamte hebben”. Wat een gave intuïtie!
In elke cultuurfase in welke cultuurstreek dan ook en welke religie daar ook opgeld doet zullen mannen en vrouwen een weg moeten zoeken waarop hun onderlinge omgang kan groeien in wederkerigheid en gelijkwaardigheid, in liefde die op de vrijheid van de ander gericht is, in vrijheid die het primaat van de liefde erkent op straffe van eigen corruptie. Kenmerkend is telkens het functioneren van het begrip ‘schaamte’. Op deze weg is ons een onmisbare lamp gegeven, de TeNaCH, d.w.z. Torah en Profeten en Geschriften, niet los verkrijgbaar; en die tezamen nooit zonder het Evangelie en de Apostelen. Elke andere religie, die in haar bronnen deze weg naar onderlinge gelijkwaardigheid, wederkerigheid en liefde en vrijheid bevestigt, kan en moet bij deze worsteling betrokken worden. Daarbij is het goed te bedenken, dat de TeNaCH in de geschiedenis van het Joodse geloof nooit mensen van hun eerdere door de traditie gevormde culturele patronen in de verhouding man-vrouw heeft kunnen losmaken, zonder dat er nieuwe patronen van ongelijkwaardigheid, afhankelijkheid en schending ontstonden; dat geldt voor de geschiedenis van het oude Bijbelse Israel, de teksten zelf bevestigen dat overduidelijk, dat geldt evenzeer voor de geschiedenis van het Jodendom. Evenzo hebben Torah en Evangelie de leden - laat staan de leiders - van de kerken nooit er toe gebracht om de eerdere patronen van afhankelijkheid, rechteloosheid

maken door misbruik en schoffering.

Terug nu naar de vertaling van het alleen in Deut.25:11 voorkomende woord מְבוּשִׁים / MeBoeWSCHieJM. De vertaling ‘schaamdelen’ is dus allerminst ‘vanzelfsprekend’, geslachtsdelen zijn überhaupt geen schaamdelen; de vechtende mannen, waarover deze tekst spreekt, mogen daaraan onder geen voorwaarde gekwetst en te schande gemaakt worden. Dat geldt overigens evenzo voor de vrouwen. Ook de vertaling van Buber met ‘Schandeteilen’ is hier nog voor misverstand vatbaar. Het zijn de lichaamsdelen waarmee mensen - gemakkelijk - op schandelijke wijze omgaan, ofwel met een neologisme (te gebruiken omdat het maar in één tekst voorkomt) ‘verschandbaar’ zijn. ‘Verschandbaarheden’ dus.

We zoeken naar teksten, waarin het Hebr. woord בּוּשׁ / BoeWSCH of een afleiding daarvan direct verbonden is met de menselijke geslachtsdelen.

Er is nog één tekst die op dit punt nagegaan moet worden, n.l. Gen.2:25. Hier volgt een eigen vertaling:

en-dan-geschieden zij-twee(-anderen) naakten (עָרֹמִים / NGæRoeWMieJM, het bijvoegelijk naamwoord bij het zelfstandig naamwoord עֶרְוָה / NGàR°WèH, naaktheid, zie hierboven) en-niet- en dan volgt de alleen maar hier voorkomende Hithpaeel-(=reflexieve) vervoeging van het werkwoord בּוּשׁ / BoeWSCH. De Statenvertaling vertaalt: zij schaamden zich voor elkander niet; idem NBG, Luther, Buber, Baader, JKV, Martin, Die Bybel(Zdafr.), Vulg.(erubescant), LXX(ἠσχύνοντο / èischunonto). Maar naaktheid leidt onder mensen tot elkaar te schande maken en juist dat deden ze niet. De invoering van het begrip ‘schaamte’ hier zet een verkeerde toon. Het begrip ‘schaamte’ dient hier uitdrukkelijk vermeden te worden.

Daarmee is de beslissing om dit Hebr.woord met ‘schande’ en ‘te schande maken’ te vertalen voorbereid.

Deze keuze voor ‘schande’ en de afwijzing van het begrip ‘schaamte’ dienen echter ook uit de analyse van de betekenis in andere teksten af te leiden zijn.

In I Sam.20:30 lezen we (eigen vertaling):

En-dan-ontgloeit de neuswalgung van Schá’oeWL op JeHóWNáTáN en dan-zegt-hij aan-hem: ik onderken, ja (uit-)kiezend ben jij voor de stichtzoon-van-IeSCHàJ tot jouw-schande (בוּשׁ/BoeWSCH) en tot-schande-van (idem) jouw-moeder. Ook hier zou de vertaling ‘schaamte’ de tekst geen recht doen.

In Richt.3:25:

En-dan-wachten-zij tot-schande-wordens-toe: ook hier behoeven de dienaars van Ehud zich niet te schamen.

Jer.12:13:

en discriminatie van vrouwen (en sexueel anders geaarden) te verlaten en te vertrouwen op het primaat van de liefde. Evenmin heeft de Koran de aanhangers van de Islam afgebracht van hun door allerlei tradities al eerder gevormde discriminerende omgangspatronen. En het is nog maar de vraag hoe dit ligt in Hindoeïstische, Boedhistische, Taoïstische landen, om van de zogenaamde primitieve religie-culturen maar te zwijgen. Wie TeNaCH en Evagenlie en Apostelbrieven als een geheel leest, moet wel inzien, dat het die-JHWH-van-Israël om de verhoudingen tussen de mensen te doen en dat binnen deze verhoudingen de man-vrouw-verhouding exemplarisch is voor de andere.

Zij-leggen-te-kiem¹⁴ tarwe en prikheesters¹⁵ knotten¹⁶-zij; zij-putten-zich-uit¹⁷, niet doen-zij-er-voordeel-mee; en-wordt-te-schande vandaanvan-jullie-opbrengsten vandaanvan-de-gloed-van de-neus-walging-van die-JHWH-van Israël.

Jer.2:26:

als-de-schande-van een-steler ja hij-wordt-gevonden; zo te-schande-worden-zij-(gemaakt) het-huis-van JieSCH^cRá'él.

In Ps.89:46 moet het maar weinig voorkomende zelfstandige naamwoord בּוֹשָׁה / BoeWSCHÁH niet met 'schaamte' maar met 'te-schande-making' (of 'verschanding') vertaald worden: jij-hangt over-hem-heen te-schande-making.

Het zelfstandig naamwoord בִּשְׁת / BóSCHÈT kan beter met 'schande' dan met 'schaamte' of (zoals ook gebeurt) met 'schaamtegevoel' vertaald worden; b.v. in Jer.7:19:

mij? zij hartzeergevenden, spreekt die-JHWH-van-Israël, niet? henzelf ter-toebuiging-naar de-schande-van hun-vertegenwending.

Micha 1:11:

steek-over voor-je-zelf inzittende-van SCHÁPHieJR; naaktheid-van schande niet trekt-zij-uit de-inzittende-van TSà'æNáN. Waarom zou het hier over het ontbloot zijn van geslachtsorganen gaan? Het gaat in dit hele hoofdstuk over de schande, die het gevolg is van maatschappelijk wangedrag.

De keuze van het begrip 'schande' als vaste weergave van het Hebreeuwse begrip בּוֹשָׁה / BoeWSCH en de daarvan afgeleide woorden noodzaakt om ook de betekenis na te gaan van de meest directe synoniemen, n.l. כָּלָם / KálàM en חָפָר CHÁPHàR.

1. כָּלָם / KálàM:

Voor de vertaalgeschiedenis van dit woord zie hierboven. Ook dit woord komt alleen buiten de Torah voor.

Het werkwoord komt enkele keren voor in de Niphalvervoeging en de (causatieve) Hiphilvervoeging en twee keer in de (passieve) Hophalvervoeging.

De betekenis ervan ligt dicht bij die van בּוֹשָׁה / BoeWSCH en wordt vaak parallel gebruikt. Maar, anders dan bij het eerste woord, ligt het accent bij dit woord meer op de concrete plek waar de schande openbaar is; vandaar de keuze voor 'schandvlek'. De Niphalvervoeging kan daarom goed met 'geschandvlekt zijn' worden vertaald, de Hiphilvervoeging met 'schandvlekken' en de Hophalvervoeging met 'geschandvlekt worden'

Het zelfstandig naamwoord כְּלִמָּה / KeLiMMáH betekent dan 'schandvlek', het wordt ook dikwijls met 'smaad' vertaald.

De nevenvorm van dit woord כְּלִמּוֹת / KeliMMoeWT, dat maar twee keer voorkomt kan ook met 'schandvlek' vertaald worden.

14. Het Hebreeuwse זָרַע / ZèRàNG kan beter met 'kiem', 'kiemsel' dan met 'zaad' vertaald worden. het werkwoord betekent juist niet zaaien, maar te kiem(en) leggen.

15. Het Hebreeuwse קוֹץ / QóWTS duidt op een doornachtige, preciezer een 'prikheester'; het werkwoord kan met sich prikken vertaald worden.

16. Het Hebreeuwse קָצַר beschrijft, wat er bij het oogsten gedaan wordt: er wordt (af-)geknot.

17. Van het Hebreeuwse werkwoord חָלָה / CHÁLáH, waarvan het woord חָלִי / CHáLieJ, dat meestal met 'ziekte' wordt vertaald, maar eigenlijk 'uitputting' betekent.

2. חָפַר / CHÁPĤÀR¹⁸

Voor de vertaalgeschiedenis van dit woord zie boven. En ook dit woord komt alleen buiten de Torah voor.

Het komt enkele keren voor in de Qal-vervoeging en vier keer in de Hiphilvervoeging.

Omdat het vrij veel voorkomt in verbinding met beide eerder genoemde woorden, verdient de vertaling ‘beschaamd staan’ voor de Qalvervoeging de voorkeur boven ‘zich schamen’. De Hiphilvervoeging kan dan ‘beschaamd doen staan’ of ‘beschamen’ vertaald worden. Er zijn verder geen afleidingen.

En dan is er nog het werkwoord קָלָה / QÁLÁH het betekent veeleer ‘beschimpen’.

Het bereik van het Nederlandse woord ‘schande’.

In het overzicht in Van Dale staat het begrip ‘schande’ als zelfstandig naamwoord centraal. Het wordt omschreven met ‘staat van oneer’, ‘toestand van vernedering’ of iets dat zo’n toestand veroorzaakt. Laf vluchten is een schande; er met geld vandoor gaan is een schande: het gaat om bepaald *gedrag*. Zulk gedrag is schandelijk: Van Dale: iemand of zich zelf door bepaald gedrag ontieren.

In het begrip ‘schandvlek’ ligt het accent op de plek (smet), waar schandelijk gedrag is vast te stellen. Het Nederlands kent ook het werkwoord ‘schandvlekken’.

Het woord ‘schandelijk’ dient onderscheiden te worden van het begrip ‘schandalig’, dat omschreven kan worden als ‘in hoge mate ergerlijk/ aanstootgevend’. Het is aan het Franse scandaleux ontleend, dat op zijn beurt ontleend is aan het Latijn, waar scandalum, ‘aanstoot’, ‘struikelblok’ betekent en in het Latijn eigenlijk een Grieks leenwoord is: σκανδλον /skandalon¹⁹ betekent ook struikelblok en het werkwoord σκανδαλιζω /skandalizo betekent ‘doen struikelen’. Deze woordgroep : schandaal, schandalig en schandalizeren vermijden we hier.

Ook het begrip schaamte dienen we hier te bespreken. In Van Dale wordt het aldus omschreven: het *gevoel* van onbehagen dat iemand vervult bij het gezien, bekend of openbaar worden van handelingen en zaken, die strijden met wat van hem of haar verwacht mag worden. Ook bij de omschrijving van het werkwoord komt de aanduiding gevoelen terug: zich onbehagelijk gevoelen tengevolge van enz..Bij ‘schaamteloos’ lezen we : geen schaamte *gevoelend*. Daarnaast komt het woord ‘schaam’ alleen voor in combinatie met woorden die te maken hebben met de geslachtsdelen: schaamdelen, schaamhaar, schaamheuvel etc.

Hoewel ook bij ‘schaamte’ etymologische verwantschap met ‘schande’ wordt verondersteld, hebben deze twee begrippen een volledig verschillende functie in het Nederlands (gekregen).

De gevolgen voor taalgebruik en betekenis.

De hierboven genomen beslissingen roepen de vraag op: waar in de tekst van TeNaCH komt het begrip ‘schaamte’ voor? Het antwoord is: het komt als zelfstandig begrip niet voor. Als gevoel is het echter inherent aan verschillende andere

18. De lexica noemen nog twee werkwoorden met dezelfde medeklinkers; I betekent (uit-)graven, II inspecteren. Of er werkelijk sprake is van drie homoniemen is - ook volgens de lexica - nog maar de vraag, zij het dat het hier besproken CHÁPĤÀR overal apart vermeld staat.

19. Dat woord gebruikt Paulus in I Cor.1:23: Doch wij prediken een gekruisigde Christus, voor Joden een skandalon, een struikelblok of een val(-strik). Het begrip ‘schande’ klinkt in het Grieks niet mee. Etymologisch zijn skandalon en schande wel verwant, maar beiden zijn onafhankelijke afleidingen van een - waarschijnlijk - indogermaanse stam, die zich eeuwenlang verschillend ontwikkelde hebben en in het Nederlandse taalgebied weer samen gekomen zijn.

begrippen, o.a. aan de hierboven besproken Hebreeuwse woorden. Maar niet alleen bij deze, ook bij woorden als ‘ontmantelen’ (גָּלָה / GálÁH), ‘schenden’ (רָשַׁע / RÁSCHàNG), ‘kwaaddoen’ (רָעַע / RÁNGàNG), etc.. Anderzijds worde hier herinnerd aan de belangrijke ontdekking / uitspraak van Fr.Breukelman, dat er in de taal van TeNaCH geen woorden zijn die “blosze Gefühle” uitdrukken²⁰. De Hebreeuwse woorden zijn concreet. Liefde is liefde *doen*; geloven is *vertrouwen stellen in*; gerechtigheid is een *situatie*; haten is (*be-*)*weigeren*; hoop is *gespannenheid*; etc. Voor de vertaling en betekenis van het Hebr. woord בּוֹשׁ / BoeWSCH²¹ met het Nederlandse woord ‘schande’ en ‘te schande worden’ houdt dat in, dat het steeds om schandelijke *daden* en te-schande-zettende *handelingen* gaat. Niet voor niets wordt dit woord in de teksten voorafgegaan of gevolgd door woorden als ‘spotten’, ‘schaterlachen’, ‘nawijzen’, etc. Schande betekent schandpaal en schandblok.

Gevolgen voor de theologie.

De invoering, via de vertalingen van de LXX tot nu toe, van een zelfstandig begrip ‘schaamte’ valt buiten wat onder “Bijbelse Theologie” gerekend kan worden. Het behoort zowel tot (de geschiedenis van) de Joodse als de Christelijke theologie. In theologie en kerk zal het echter alleen ter sprake dienen te komen, als het verbonden wordt met een reeks van woorden en niet alleen met de hier besproken woorden en al helemaal niet bij voorkeur voor het geslachtelijke doen en laten. De God van de bijbel, die-JHWH-van-Israël, wijst ons op en oordeelt ons over schandelijk gedrag, woorden en daden en situaties die een medemens vernederen, onteren en ontmenselijken. Daarop wordt het sociaal politieke gedrag beoordeeld, maar ook de omgang tussen mannen en vrouwen, tussen mannen onderling en vrouwen onderling en het optreden in de opvoeding van kinderen. Het ontwikkelen van het bijbels begrip ‘schande’ in de moraal dient het stuur te zijn waarmee aan de strijd tegen onterechte, ja valse schaamtegevoelens, maar evenzeer tegen het ontbreken van schaamtegevoelens richting wordt gegeven. De demonstratieve

20. Met Dr J.H.van den Berg in zijn *Metabletica* en verschillende andere *Metabletische studies* zou je kunnen zeggen: die bestonden er toen nog niet en en die bestaan in de Westeuropese cultuur pas sinds ongeveer 1800.!

21. R.Bultmann schrijft in THWNT, dat de keuze van de LXX voor het Griekse *αἰσχυνω* / *aischunoo* aansluit bij de Hebreeuwse invulling: “What is in view is not so n-much the state of the soul ..., but the situation”; the subst *αἰσχυνή* (/ *aischunè*) is very seldom used for the ‘feeling of shame’, waarbij hij aantekent dat dit woord in Jes.20:4 “is used in sexual sense for עֲרֹוּה / NGàReWèH”. Het gebruik van deze woorden in NT sluit daar in hoge mate bij aan. Toch vermeldt hij, dat Openb.3:18 een voorbeeld is van het gebruik van dit woord “in sexual” sense. Zijn constatering is gebaseerd op een nauwkeurige analyse van het functioneren van dit Griekse woord in de teksten van het Griekse Oude Testament. Dat daaruit deze conclusie te trekken valt, komt door het functioneren van het Hebreeuwse woord in de Hebreeuwse teksten. Toch heeft de overzetting naar het Grieks aan de uitleg van de teksten al vrij spoedig de notie ‘schaamte’ en ‘schaamtegevoel’ als een zelfstandig begrip toegevoegd. Dat heeft de interpretatie van de bijbelse teksten over seksualiteit en over de waarde van de vrouw (en die twee hangen in de cultuurgeschiedenis nauw samen en dat is alleen te verklaren vanuit de volstreekte mannelijke (groeps-)dominantie) en dus de theologie opengesteld voor de in het Hellenisme overheersende negatieve houding t.o.v de seksualiteit, de lichamelijke en dus ook de vrouw. De plaats van de vrouw in de vroege kerk stak uitermate gunstig af bij wat in het Romeinse Rijk gangbaar was. Dat hebben sociologen als Rodney Satrk wel aangetoond. De Christelijke gemeenten waren toevluchtsoorden voor vrouwen. Maar de prijs daarvoor was de marginalisering van de seksualiteit, zoals die reeds in het NT zichtbaar wordt. Vooral na 300 verandert de kerkelijke positie van de vrouw in negatieve zin, hetgeen een negatiever beeldvorming van de vrouw, van de lichamelijke en de seksualiteit in het algemeen tot gevolg heeft ,die de eeuwen daarna fataal beïnvloedt.

schaamteloosheid c.q. schaamteon gevoeligheid die in zoveel vormen van sociaal maatschappelijk gedrag aan de dag treedt is natuurlijk allereerst een uiting van terecht verzet tegen deze valse schaamtecultuur, maar ontkomt niet aan nieuwe vernederende en ontmenselijkende praktijken wanneer niet tegelijk het zicht op wat vernederend, ontterend, ontmenselijkend is, ofwel ‘schande’ is, wordt geoefend en verscherpt.

De schande²² bij uitstek is de kruisiging van Jezus Christus op last van de Romeinse en de Joodse verantwoordelijken tezamen, daarin toegejuicht door een schare die de ‘kerk van alle plaatsen en van alle tijden’ vertegenwoordigt, een ‘schare die niemand tellen kan’. Het publiek maken en uit de doeken doen van deze schande, het onthullen van deze schande is de eerste opgave van elke christelijke theoloog, en niet het verklaren en beredeneren van de ‘noodzakelijkheid’ en de goede bedoeling daarvan! Het leven onder deze schande bepaalt de levenshouding van de Christen en bepaalt ook zijn of haar positie in de maatschappij. Wie dat beseft en oefent, leeft onder de schande van de Shoah, van de slavenhandel, en van alle kleinschalig of grootschalig zinloos geweld. Wie leeft onder deze schande, vertrouwt op het primaat van de liefde: die *lééft*.

22. In Hebr. 12:2 wordt het Griekse woord *αἰσχυνή* / *aischunè* gekozen om het kruis van Jezus aan te duiden en hier gaat het dus inderdaad niet om ‘schaamte’, maar voluit om ‘schande’!